

כשרות מי גבינה ומוצרים המופקים מהם

- א. מי הגבינה ומוצרים המופקים מהם
- ב. האם מותר לאכול מוצרים העשויים ממימי חלב
- ג. איך ננהג להלכה
- ד. ביטול מי חלב
- ה. המתנה שש שעות
- ו. חלב עכו"ם
- ז. יי"ש מחלב

במפעלים שונים בארץ ובעולם מקובל לאסוף את המים המופרשים בעת עשיית הגבינות, ולהפיק מהם אבקת חלבונני מי גבינה ואבקת לקטוז שהוא סוכר החלב. חלבונני מי גבינה אלו מגיעים למוצרי מזון שונים - תחליפי חלב תינוקות, שוקולד, גלידות, לפתנים, יי"ש, תרופות וויטמינים ועוד. בעבר הם נמצאו גם בנקניקיות פרווה!

להלן נבחן מהו המעמד ההלכתי של אותם מים ותוצרתם; האם הם מותרים בשתייה ואכילה? האם יש חילוק בין בני אשכנז ובני ספרד? ואם הם מותרים - האם הם חלביים או שמא הם פרווה ומותר להשתמש בהם בנקניק פרווה¹, האם מותר לשתות בסעודה בשרית יי"ש העשוי ממי חלב אלו והאם מותר לקחת כדור הומאופתי המכיל חלבונים אלו במהלך סעודה בשרית או מיד לאחריה?

א. מי גבינה נחשבים למשקה אך לא נחשבים לחלב

משקה מכשיר כל מאכל לקבלת טומאה. כלומר, אם מאכל כלשהו הורטב על ידי משקה ולאחר מכן נגעה בו טומאה - הוא נטמא, ובלא שמשקה יבוא עליו - אינו נטמא אף אם טומאה נגעה בו. ולא כל משקה אמרו אלא שבעה משקין בלבד המנויים במשנה מכשירין (פ"ו מ"ד): הטל ומים והיין והשמן והדם והחלב ודבש דבורים. רש"י במס' חולין קיד מביא את המקור לכך שחלב נחשב למשקה מסיסרא, שביקש מייעל שתשקהו מים והכתוב מעיד "...ותפתח את נאוד החלב ותשקהו..." (שופטים ד, יט).

לגבי הכשרה לקבל טומאה מפורש במשנה (שם ו, ה ובפירוש המשנה לרמב"ם), שמי הגבינה נחשבים למשקה כחלב. אלא שלא כך הם פני הדברים כאשר אנו באים לדון באיסור בשר בחלב.

1. הערת עורך: אם מעמדם פרווה אין מניעה להשתמש בהם גם בנקניקיות בשריות וראה מאמרו של הרב חנוך בלייער בקובץ זה.

בתוספתא חולין (פ"ח הלכה ג') נאמר: המבשל בשר במי חלב - פטור. ובגמ' (קיד.) אמרו "מסייע ליה לריש לקיש דתנן (מכשירין פ"ו מ"ה) מי חלב כחלב. אמר ריש לקיש לא שנו אלא להכשיר את הזרעים, אבל לעניין בישול בשר בחלב - מי חלב אינו כחלב". ודייקו בעלי התוספות, שאין הכוונה שאין בכלל איסור לבשל בשר במי חלב אלא שאין לוקים עליו מדאורייתא, שהרי בגמ' (קיא, ב) מובא שאסור לאכול כותח העשוי ממי חלב יחד עם בשר. וכ"ה בריטב"א.

הרא"ש (סי' נ"א) הביא את דברי התוס', והוסיף: ואני אומר דנסיובי דחלבא אסור מדאורייתא, ומי חלב דפטור היינו שהוציאו ממנו כל האוכל דאחר שעשו הגבינה מבשלין החלב (מי הגבינה) והאוכל צף למעלה, ולא נשאר בו אלא מים בעלמא, והוא הנקרא מי חלב. כלומר, הרא"ש בא לומר שמי חלב שאמרו שאין לוקין עליו משום בשר בחלב, אין הכוונה למים הראשונים שיוצאים מהחלב בתעשיית הגבינה, אלא המים שנותרו אחר בישול מי הגבינה הראשונים והוציאו מהם את האוכל שעדיין מצוי בהם ולא נותרו אלא מים בעלמא. ופסק הרמ"א בשם ספר איסור והיתר הארוך: מי חלב אוסרים המאכל כמו חלב עצמו, ואפילו בבישול יש לאסור לכתחילה.

ב. האם מותר לאכול מוצרים העשויים ממימי חלב

לאחר שראינו שאסור לאכול בשר שבושל במי חלב יש לדון בשאלה האם מותר לאכול מי חלב כשלעצמם.

במס' בכורות (ו,ב) התקשטה הגמרא בשאלה מדוע מותר לשתות חלב, ולא נאמר שהוא אסור משום דם (שדם נעכר ונעשה חלב) או משום אבר מהחי. ומסקנת הגמרא היא, שהחלב מותר משום שהתורה נשתבחה בארץ ישראל שהיא ארץ זבת חלב ודבש, ואם החלב היה אסור - מה יש להשתבח בכך? והביאו לימוד נוסף להיתר מהאמור (ישעיהו נה, א): "לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב"².

נחלקו הראשונים האם לימוד זה אמור רק לחלב או אף למימי חלב, דהיינו מים שנשארו מהחלב לאחר שמיצו מתוכו את כל החלב. הרא"ש הביא בשם הרמב"ם, שהיה אוסר אותו באכילה³, משום שבמס' בכורות מצריך פסוק להיתר חלב, משום שכל דבר שבא מהחי אסור, וידוע הוא שמי חלב אינו כחלב ואין לנו פסוק להתיירו, ולכן כיון שהוא בא מהחי הוא אסור. ואל תתמה שהרי מותר עם האוכל, כלומר לפני שפרש, ואיך נאמר שכשפירש מן האוכל נאסר? שהרי כך אנו מוצאים גם בדם האיברים, כשהוא מובלע בבשר - מותר, וכשפירש - אסור. וה"ר שמחה ז"ל השיב על כך, שדווקא לעניין בשר בחלב אין חשוב כחלב, ושם יש טעם מיוחד משום שנאמר "לא תבשל גדי בחלב אמו", והכוונה כמו שיוצא מן האם מעורב עם האוכל, אבל לכל שאר הדברים מים אלה הם כן בכלל חלב וכפי שאמרו במכשירין מי חלב הרי הן כחלב. ויעויין בדברי הש"ך (סי' פ"א ס"ק י"ג), שדחה את דברי הרא"ש וכתב שיש לחלק בין דם האיברים שאינו נאסר עד שפירש ובין מי חלב שאם נאסרו משום אבר מן החי א"כ היו צריכים להאסר גם כשהן עם האוכל שפירש מן החי, ומכך שהתורה התיירה חלב אף על פי שמימי חלב מעורב בו א"כ ה"ה מימי חלב בפני עצמה מותר.

2. הערת עורך: ובראשונים הביאו גם מקורות לכך שביצה איננה אסורה משום אבר מן החי.
3. במעדני יו"ט הגיה שצריך לומר שזוהי דעתו של הרמב"ן ולא של הרמב"ם. בטור גרס ר' אליעזר ובח' הגהות טור יו"ד סי' פ"א הביא בשם כנסת הגדולה שגרס והרא"ם והכוונה לר' אליעזר ממיץ או ר' אליעזר מורונא החתם סופר יו"ד ת' ע' סבור שהכוונה לראב"ן הוא ר"א בר נתן

איסור מי החלב נמצא בספר היראים - ספרו של רא"מ ממיץ ז"ל (סי' ס"ג): המבשל בשר במי חלב פטור. פי': מי חלב הצלול בנסיובי דחלבא, שנסיובי נקרא היוצא מתחת עשיית הגבינה, ואותו הוא שנותנין בעשיית כותח (כותח הוא מאכל ממי חלב ולחם עובש), ואח"כ מרתיחין אותו נסיובי ועושין ממנו מט"ו בלע"ז כעין גבינה, והצלול הנפרש מן המטו נקרא מי חלב, ואין נקרא חלב, והמבשל בהם - פטור, וכן האוכל בהם פטור משום בשר בחלב, אבל עובר משום אוכל דבר מן החי, דכיון דלא מיקרו חלב לא שרינן ליה מטעם חלב דשרייה רחמנא, משום דחידוש הוא בו, ואין לך בו אלא חידושו חלב נקרא חלב מותר, ולא מי חלב שאינו נקרא חלב.

ופעם שנית כתב (סי' שי"ב): תניא במבשל במי חלב פטור וכו', יש לשאול דתני הכא המבשל במי חלב פטור, ובפרק אלו עוברין אמרינן כותח המטמטם את הלב משום נסיובי חלב, ובפרק כיצד צולין אמרינן פת שאפאה עם צלי אסור לאוכלו בכותח? ואין לתרץ דמי חלב הוי חלב מדרבנן, דאי מדרבנן לא היו מחמירין כל כך לאסור את הפת שאפאה עם הצלי. ואומר אני, דמי חלב שאמרו חכמים דלא מקרי חלב ונסיובי חלבא אין הכל אחד. נסיובי היינו היוצא מתחת עשיית הגבינה שיש בו עדיין חלב, שהרי מרתיחין אותו ונעשה דומה לגבינה מטון בלע"ז, ומי חלב היינו הצלילה המעורב עם המטון לאחר הרתחה, ואינו נקרא חלב. ונראה לי, דמאחר שמי חלב אינו נקרא חלב - אסור לאכול, שהרי בא מן החי. ואמרינן בבכורות חלב שמותר - חידוש הוא, ואין לך דבר שבא מן החי ושרי אלא חלב, דרחמנא שריא, דכתיב "ודי חלב עזים ללחמן", ומאחר שמי חלב לא איקרי חלב לא היה בכלל שריית חלב, דחלב התירה תורה ומי חלב לא התירה, והוא אסור שהרי בא מן החי, וכו'. וא"ת חלב דשרא רחמנא היכי משכחת לה הלא מי חלב מעורבין הם? הא לא קשיא שאע"פ שיש בו מי חלב נקרא שמו חלב, ואין עליו שם מי חלב, וכל הנקרא חלב שריא רחמנא, וכאשר עשו הגבינה והרתיחוהו אחרי כן ונפרש זה מזה נקרא מי חלב ונפקע ממנו שם חלב ויצא מכלל שריית חלב. ואל תתמה, שהרי מצינו כיוצא בו, בשר שיש בו דם בעוד הדם באברים - מותר, שאין עליו שם דם אלא שם בשר. פירש - נולד בו שם דם ונקרא דם, והוי בלאו, וכו'. מי חלב לגבי חלב נמי לא שנה קודם שפירש אינו מי חלב, לאחר שפירש נולד לו שם מי חלב, ולא מקרי חלב לכל דבר, וכאשר אינו נקרא חלב לאסור ה"נ לא מקרי חלב להתירו מטעם שם חלב, דשרא רחמנא, וזהו בריה חדשה שם אחר ומיתסר מטעם בא מן החי וכו'.

בשו"ע יו"ד (סי' פ"א סעיף ה') כתב: מי רגלי בהמה וחיה הטהורים וחלב ומי חלב שלהן - מותר, וה"ה למימי חלב שלהן, ויש מי שאוסר בזה. וכתב הרמ"א והמנהג כסברא הראשונה.

לסיכום נאמר: מי חלב היינו נסיובי דחלב - המים הראשונים הנשארים אחר שהעמידו את החלב והוציאו המאכל ממנו - מותרים לכ"ע כמו חלב. ואותם הנסיובי מבשלים אותם אח"כ ואז מתקבץ יתר המאכל וצף למעלה, ולמטה נשארים כמו מים צלולים והם הנקראים מימי חלב ויש מתירין אותן המים ג"כ כמו חלב עצמו ויש אוסרין דמשום שהם צלולים ואינם בכלל היתר החלב, והואיל ובאין ממצוי גוף הבהמה הם גרועין יותר ממי רגלים ואסורים לפי דעות מסוימות בראשונים.

ג. איך ננהג להלכה

בשו"ת הלכות קטנות לרבי יעקב חגיז (ח"א סי' נ') כתב:

שאלה: כיצד יש לנהוג במימי החלב.

תשובה: דעת האוסר (בי"ד סי' פ"א ס"ה) אין לו שחר שהוא אומר שאין לתמוה שיהא החלב מותר והיוצא ממנו אסור, שהרי דם שפירש אסור והבשר עם דמה מותר לאוכלו חי ומי יתן ידעתו

ואמצאהו מה גבול יש בזה שאם תאמר שהדם הוא החלב אלא שהתורה התירתו וכשפרש אסור א"כ בפירוש הראשון שפירש החמאה מן החלב יהא השאר אסור ואין יאכלו הגבינה. וא"ת אין ה"נ והגבינה אשר תאכל היא כשלא קדם הפרשת החמאה א"כ למה מתיר הריקוט"ה והוא הנסיובי - שקודם הנסיובי קדם הבדל הגבינה? ואין לומר שמה שפירש אחרון לכל דבר הוא דם שפירש, ואחר המימי חלב אין שם עוד פירשה, אף אתה אמור לו כי מי הגיד שלא נשאר במימי החלב עוד דבר שאם היו יודעין בני אדם היו מפרישין, כי אי אפשר שלא נשאר שהרי יש בו עכירות⁴. ועוד יש להשיב, כי מאחר שעיקר החלב הוא דם, יש לנו לומר שהמובחר הפרש ממנו שורשו וטובו, א"כ היה לנו לאסור החמאה והגבינה שהם הטובים, והמים הנשפכים מותרים! כל זה אני אומר להלכה, אבל המחמיר באיסורים לצאת ידי הכל - תבא עליו ברכת טוב.

ובכף החיים (ס"ק ל"ח) כתב, דבשעת הדחק או הפסד מרובה יש להכשיר במימי חלב כסתם השו"ע, והיינו למנהג הספרדים שקיבלו חומרות השו"ע, אבל למנהג האשכנזים, שקיבלו פסק מור"ם ז"ל, וכתב הכא והמנהג כסברה הראשונה יש להכשיר לגמרי אף בלא דחק והפסד מרובה.

ובדרכי תשובה (ס"ק ס"ח) הביא, שהפר"ח האריך בכך והעלה שהעיקר להתיר גם מימי חלב צלולים, וכ"כ בפרי תואר והביא עוד בשם הכנסת הגדולה שכ' שאפילו לדעת המחבר דחשש לדעת היש אוסרין, מכל מקום לרפואה, אפילו לחולי שאין בו סכנה, יודה דמותר. ויש בזה נפקא מינה לבני הספרדים דגירי בתר הוראות המחבר⁵.

על כך יש להוסיף עוד, שרח"ו מביא בטעמי המצוות (פר' ויקרא) שמורו האר"י ז"ל לא היה אוכל את הקום של החלב הוא המים שהוציאו ממנו את הגבינה משום שנהג כדברי הר"א.

לסיכום ברור שתוצרת של מימי חלב אסורה על בני עדות המזרח. מכיוון שביקרתי מקרוב באחד המפעלים המייצר לקטוז וחלבונים ממי גבינה, ושם נאמר לי שאי אפשר להוציא מתוך אותם המים שום חריץ של גבינה ושהמרכיבים המופרדים אינם חלב ממילא דינם כמימי חלב ולא כמי חלב והמוצרים המופקים מהם יהיו אסורים על בני עדות המזרח⁶.

4. הערת העורך: חכם עדיף מנביא שבעל הלכות קטנות כיוון במדויק למציאות דורנו כשרק לאחרונה למדו להפריד החומרים שיש במימי הגבינה הללו ונמצא שיש בהם חומרים חשובים ומועילים

5. ועיין בשר"ת מכתם לדוד (יר"ד סי' ט"ו) שדן לגבי חולה שצריך לשתות מימי חלב לרפואתו אם יכול לשתותם בסעודה שאוכל בה בשר. ובתשובתו כותב ר"י פרדו: עם היות שמצאנו ג"כ בכתבי הקודש של מרנא האר"י זיע"א, דמטעמא אחרינא אתי עלייהו משום איסור דם, וכל מ"ש הרב פרי חדש והפרי תואר לא מהני לטעם זה, מכל מקום במקום חולי או מיחוש נראה וודאי שיש להקל, ומעשים בכל יום דשתו להו לרפואה אליבא ריקנא. והוסיף, שאחר כותבו זאת מצא שהרב הגדול כמוהר"ד ז"ל, בספרו בית דוד חיו"ד סי' ל"ד, התיר יותר מזה לחולה אף שאין בו סכנה, לבשל תרנגולת במימי חלב, ולהוציא אח"כ מים באלאנביקו ולשתותם לרפואה. ואע"ג דהתם בשר עוף מדרבנן, מכל מקום לבשלם ביחד ולשתות המים הוי כעין דאורייתא, ואפי"ה שרי. וק"ו שיש להתיר מים אלו אחר אכילת הבשר ואמנם אם מבקש להחמיר על עצמו ולהדיח פיו במים קודם השתייה - תבא אליו ברכת טוב משום הרחק מן הכיעור. ומיהו לדינא נלע"ד שלא צריך מידי.

6. הערת העורך: העובדה שכלל לא ברורה בעיניי שאי אפשר לייצר גבינה ממי הגבינה הללו איננה רלוונטית כי אין כל הבדל אם מוציאים ממי הגבינה הללו גבינה או מוציאים מהם חלבונים מי גבינה ולקטוז שהם רכיבי חלב ברורים ומשמעותיים והם עצמם בוודאי מותרים לא פחות מאשר הגבינה שמייצרים ממי הגבינה הללו. החלב מורכב בעיקר מחלבונים סוכרים ושומנים ולכן פשוט שסוכר החלב המופק ממי הגבינה הוא חלב וכמוהו גם החלבונים המופקים ממי הגבינה ואין הבדל אם מוציאים ממי הגבינה ריקטה ע"י בישול או מפיקים מהם חלבונים ולקטוז ע"י סינון. וראה להלן את תגובתו של הרב יוסף מרדכי זילבר לדברי המחבר שלדעתו ברור שלמים אלו יש דין מי חלב ולא מימי חלב.

כמו"כ, יש להסתפק אם לשון המחבר "יש מי שאסור בזה" מלמדת שעמדנו היא שיש להחמיר בכך או בדיוק להיפך ולהלן בדברי המחבר עצמו. וגם מלשון האחרונים לא נראה לפסוק לאיסור באופן מוחלט שהרי בעל הלכות קטנות כתב שמבחינה

למעשה הפניתי את שאלתי לרבנים שונים מבני עדות המזרח ולא קבלתי מענה להלכה מלבד הרב הראשי לישראל הראשון לציון הגר"ש עמאר שהתייחס לכך בקובץ "תנובות שדה" כתשובה לפניית תנובה בנידון ולדעתו אין הלכה כהנחתו של הכף החיים, שכוונתו של הבית יוסף לפסוק לאיסור במקרה דנן וכפי שהעלה בשו"ת יביע אומר ח"ו יו"ד סי' ה' אות ב' שכן כתב בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' צ"ז) ועוד פוסקים שפסקו הב"י להיתר הוא פסק גמור ומוחלט ולא זכר הסברא השניה אלא לחלוק כבוד לבעליה שגם הם גדולים ורבים ויש מקומות שפשט המנהג לאסור כמותם.⁷

ד. ביטול מי חלב

בספר האגור (הלכות איסור והיתר סי' אלף רס"ז) מביא, מעשה בא לפני הר"ר שמשון במי חלב שנפלו ליורה של בשר, ולא היה ששים לבטל המים של חלב. והתיר להוסיף ולשפוך מים ביורה כדי לבטל האיסור לכתחילה, דמי חלב מדרבנן כדאמרינן המבשל במי חלב פטור. והא דלא מבטלינן איסור לכתחילה הני מילי בעלמא אבל הכא דליכא בזה דבר למיגזר אטו דאורייתא - שרי. וכן השיב לו רבנו שמואל. והוסיף בשם הגהות מיימוניות בפ"ק דביצה, דמשמע שבאיסור שהוא בעין, אפילו איסור דרבנן, אין מבטלין.

תרומת הדשן (ח"א סי' נ"ד) הביא גם את דברי הגה"ה במיימון בשם רבנו שמחה שהורה להוסיף מים על מי חלב שנתבשל בהן בשר כדי לבטל, כיון שאין השורש דאורייתא. אמנם נראה דלא נפ"מ לדין בהך פיסקא דאנן לא נהגינן לבטל שום איסור אפילו דרבנן לכתחילה. והכי כתב אשרי פ"ק דביצה דאין מרבין על האיסור לכתחילה וכו'.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד חלק ג' סי' ט') גם כן מקל בביטול מימי חלב כשנבטלו ביד נכרי שאין עליו איסור מבטל לכתחילה.

ה. המתנת שש שעות

בפתחי תשובה (יו"ד סי' פ"ט ס"ק ג') מביא בשם החתם סופר בתשובות (סי' ע"ג), שחולה השותה מימי חלב לרפואתו, אפילו הוא רק חולה קצת, אין צריך להמתין אחר אכילת בשר יותר משעה, ואחר שכבר בירך ברכת המזון ישתה וירווח לו.

ו. חלב עכו"ם

כידוע, חלב שחלבו עכו"ם - אסור. והביא הדרכי תשובה (סי' קט"ו ס"ק א') בשם הכנה"ג, בהגהות

הלכתית אין לדעה זו כל שחר, ובדרכי תשובה הביא את הפר"ח והפרי תואר שהתירו וראה להלן הערה 7. והראה לי נכדי סהר שיחי' בשער הציון (סי' ר"י ס"ק י"ב) שהמשנה ברורה סבור שבכהאי מחלוקת הב"י מתכוון לפסוק כדעה הראשונה. ולקמן (סי' תרי"ב משנה ברורה ס"ק ל"א) כתב שמשלשון המחבר משמע שהעיקר כדעה ראשונה אבל הפרי חדש והגר"א כתבו שעיקר כדעה שניה

הערת העורך: לאור דברי המחבר עצמו וההערה שהביא בשם נכדו לא ברור כלל מדוע הוא כותב בפסקנות "לסיכום ברור שתוצרת של מימי חלב אסורה על בני עדות המזרח" כאשר הפוסקים המובהקים של עדות המזרח לא סבורים כך. ובילקוט יוסף קצוש"ע סימן פ"א כתב הראשל"צ הרב יצחק יוסף: "התורה התירה את החלב בשתיה שהרי נשתבחה בו הארץ זבת חלב ודבש ולכן אף על פי שהוא דבר הבא מן החי מותר של החלב שהוא הנסיובי שנשאר אחר שנקפאת הגבינה והובדלה ממנו גם כן מותר לכל הדעות, אך אחר שהורתח הקום וצף למעלה ונשאר כמו מים בלבד ונקרא מי חלב יש מי שאוסר אותו מפני שהוא בא מן החי ואינו בכלל החלב שהתירה אותו התורה וחלקו עליו כל הפוסקים ופסקו להקל וכן פסק מרן בשלחן ערוך ואף על פי שהאר"י ז"ל החמיר בזה, העיקר כסברת הפוסקים להתיר (והביא שכן נקט הגר"ע יוסף בהליכות עולם חלק ז' עמוד קה).

הטור אות ב', שהוכיח מלשון השלטי הגיבורים פ"ב דעבודה זרה, דדווקא חלב אסור, אבל מי חלב - אין בהם משום חלב שחלבו עכו"ם.

ז. יי"ש מחלב⁸

בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ה סי' י"ב) דן בנושא היי"ש ממי חלב, וכה הוא כותב: שמים החלב במכונה המיועדת לכך, והמכונה מעבדת את החלב הדק היטב בהפרדת היסודות, עד שמרוב העיבוד והזיקוק נפרש מהחלב או נהפך החלב לזיעה בצורה של אדים מרובים, ומאדים אלה יוצרים אח"כ קוניאק באופן שמראהו משתנה לגמרי ממראה החלב הן בצורתו והן בטעמו. והשאלה היא, האם מותר לשתות קוניאק זה בסעודת בשר. בתשובתו לאחר אריכות דברים הוא מסיק, שיש מקום להתיר בסעודת בשר שתיית הקוניאק הנעשה מחלב ונשתנה מראיתו וטעמו לגמרי מטעם חלב. אך בהיות וההוראה חדשה היא, והיא לא רק הוראת שעה ופרטית כי אם כללית היא לכלל הציבור הרחב, ושל סידור מלכתחילה, ומה גם כי לציבור הפשוט תראה ההוראה כתמוהה. ומאידך גיסא, אם אמנם יש מקום להתיר, הרי ישנו בזה עידוד בייצור התעשייה במדינתנו. לכן מן הראוי שתבוא החלטה כללית על כך בישיבת מועצת רבנים מורחבת⁹.

8. הערך העורך: ראה בקובץ זה עמ' 47 מאמרו של הרב חנוך בלעייר בנושא הפקת אלכוהול ממי גבינה.
9. ושאלה זו קשורה למעמד הזיעה ודין זיעת החלב ובראה בת' הרא"ש (כלל כ' סי' כ"ו) ובשו"ע יו"ד (סי' צ"ב סעיף ח') ובדרכי תשובה (שם ס"ק קס"ד) שדן גם ביי"ש מזיעת חמץ. ולענין זיעת חלב הביא בשם שו"ת נפש חיה (יו"ד סי' כ') ששמע ממופלג אחד, שמצד השכל נראה שהזיעה מחלב הוא רק מים בעלמא, והראיה שאם יינתן כלי זכוכית על כלי של חלב רותח יתהוו מים צלולים, והרי קיי"ל בסי' פ"ז דמי חלב אינו אוסר בשר רק מדרבנן וכו'. והוסיף להביא דעת החולקים עליו. ועי' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' נ"ט).

כשרות מי הגבינה ומוצרים המופקים מהם

(תגובה למאמר)

קראתי במלוא העיון את מאמרו של ידידי הרה"ג רבי דוב לנדאו שליט"א בנידון, ובהיות ויש לי דברים אחדים בנושא זה, אמרתי כי מן הצורך להעמיד דברים על דיוקם.

בשו"ע יו"ד סי' פ"א הובא דעת רבי אליעזר ממיץ המובא בטור כיש מי שאוסר מי חלב, ודעת הראשונים והאחרונים שאין הכוונה לנסיובי דחלבא דהיינו המים הנשארים לאחר עשיית הגבינה אלא שהכוונה שלאחר שמוציאים הגבינה מבשלים החלב והאוכל צף מלמעלה ולא נשאר אלא מים בעלמא זהו הנקרא מי חלב (לשון הטור סי' פ"ז), ובלשון האחרונים מימי חלב. וכן כתב המחבר מימי חלב (סי' פ"א סעיף ה') עיי"ש בט"ז ובש"ך ובפמ"ג, ומלשון הטור אינו משמע שעושים מהנסיובא דוקא גבינה אלא מקבצים האוכל מהמים. והנה הרב בעל "כף החיים" פסק שלדעת הפוסקים גאוני ספרד, יש להחמיר בכך לכתחילה.

והנה כיום נשארים במי הגבינה סוכר החלב (לקטוז) חלבונים מינרלים ויטמינים ושאריות שומן ומלחים. במחלבות קטנות בארץ ובחו"ל אף במחלבות גדולות מבשלים את המי גבינה ומייצרים ממנה גבינה בשם "ריקוטה" בעלת טעם מיוחד (היא קצת מתוקה מאחר והיא סופגת במהלך הייצור חלק מהלקטוזה הנמצאת במי הגבינה). מי גבינה אלו לא עברו שום בישול, לפני שנשלחים להפקת הלקטוזה והחלבונים ע"י סינון. ופשוט שמי גבינה אלו שם נסיובא דחלבא עליהם, ואם יבשלו במ בשר יהיה איסור מדאורייתא כנפסק בסימן פ"ז. אלא שהרה"ג ר' דוב לנדאו שליט"א שמע מהטכנולוגים שאי אפשר להוציא ממי הגבינה הללו שום דבר ע"י בישול רק ע"י הסינון, ולכן הסיק, שדינם כדין מימי חלב. אבל יש לחלוק על כך, דבמחלבות אחרות, כן עושים מזה גבינה. ועוד דסוף כל סוף מים אלו לא עברו בישול, וכי לשיטתו מותר על סמך סברתו לבשל מדאורייתא בשר במים אלו? פשיטא שלא, שהרי הם לא עברו שום בישול, ובפשטות שניתן לעשות מהם "כותח הבבלי", שמזה מוכיחים הראשונים שמי נסיובא דחלבא דינם כחלב.

למעשה, דיברתי בנידון עם המדען הראשי של תנובה - מר זאב פייקובסקי, העובד בתנובה שנים רבות, ושאלתי האם ניתן לעשות ממי גבינה אלו גבינת ריקוטה וענה לי שבהחלט ניתן לעשות גבינה ממי הגבינה הללו. אמנם ממי הגבינה של גבינות רכות, ניתן לעשות רק חלבונים כי הרכב החלבונים לא יכול להתגבש לגבינה, אבל בהחלט מתקבצים חלקי חלבונים ולקטוזה בזמן הבישול. וממילא כל טענותיו של הרב דוב לנדאו שליט"א - על סמך שיחה עם טכנולוגים בטעות יסודן, כי מי גבינה אלו, הינם ללא פקפוק הנסיובא דחלבא שמוזכר בפוסקים שמוותרים לכתחילה ובודאי יכולים להשתמש בהם גם אחינו בני"י ההולכים לאור פסקי גאוני ספרד, ללא שום פקפוק.

כשרות מי הגבינה ומוצרים המופקים מהם

(תגובת המחבר)

קראתי את תגובתו של הרב יוסף מרדכי זילבר שליט"א, שדיבר עם טכנולוג ראשי של תנובה שאמר לו שאפשר כן להוציא גבינת ריקוטה מאותם מים.

את דברי ביססתי גם אני לאחר שיחה עם טכנולוג מתנובה, הממונה על מפעל זה של מי החלב, ולא שהבנתי בלבד אלא שנאמר לי מפורשות, שאי אפשר בשום אופן להוציא אף חריץ אחד של גבינה מאותם מים. וביקשתי פעם נוספת מאחד ממשגיחי הכשרות בתנובה לברר את הדבר ואכן תשובתו הייתה תואמת למידע שבידי.

אם אכן יש ויכוח בין טכנולוגים בנושא זה, אין לי הכלים להתערב בנושא זה ועל רבני עדות המזרח להכריע בנושא.

נפגשתי עם הרב זילבר ביום ג' י"ט אלול תשס"ב והוא אמר לי שאף שממי גבינה ניתן בדרך כלל להכין גבינת ריקוטה וכדברי המדען הראשי של תנובה, אבל מים אלה עוברים לפני תהליך הפקת החלבונים והלקטוז סינון ולאחר סינון זה שוב אי אפשר להוציא מהם גבינה, אלא שלדעתו מאחר ועדיין אפשר להוציא מאותם מים מוצרים שונים אין על זה דין מימי חלב. תשובתי הייתה שאותם מים היו בזמן התלמוד ובזמן הראשונים ובכל זאת אסרו*.

* הערת העורך: כוונת המחבר איננה ברורה שהרי בתקופת הראשונים דיברו על מים שנותרו אחרי בישול מי הגבינה וייצור הריקוטה ואנו מדברים על מי גבינה מותרים לכולי עלמא שרק סיננו אותם משאריות גבינה והפרידו מהם את השומן, אך כל החומרים האחרים שיש במי חלב נשארו כשהיו.

כשרות מי הגבינה ומוצרים המופקים מהם

(תגובה למאמר)

ההנחה שמניח הרב דוב לנדאו שליט"א היא, שאם לא ניתן להפיק ממי הגבינה המשמשים לייצור לקטוז וחלבוני מי גבינה חריצי גבינה, הרי שדינם כמו מימי חלב שהם המים הנשארים לאחר ייצור גבינה ממי הגבינה הראשונים.

גבינת הריקוטה המיוצרת ממי הגבינה בתהליך החמצה ובישול של מי הגבינה, מורכבת מהחלבונים שנותרים במי הגבינה ממעט השומן שנותר ומהלקטוז. הסינון שנעשה במחלבה נועד לסלק שאריות של הגבינה המקורית שנשארו בתוך מי הגבינה ושאריות אלו אינן חלק מהרכיבים הנחוצים לתהליך יצירת גבינת הריקוטה. הדבר היחיד שמוציאים שבמהלך ייצור גבינת הריקוטה הופך להיות חלק מהגבינה הוא השומן שנותר במי הגבינה. המשמעות היא שאם ייצרו כעת מהמים ריקוטה היא תהיה ריקוטה דלת שומן או חסרת שומן. ובכל אופן ברור, שהרכיבים העיקריים מהם מייצרים את גבינת הריקוטה - החלבונים והלקטוז נשארים במי הגבינה והם הם החומרים אותם מפיק המפעל ממי הגבינה ושמייעדים לכל רשימת מוצרי המזון שנמנו בפתח מאמרו של הרב לנדאו.

אשר על כן פשיטא שהמים מהם מייצרים את מוצרי מפעל מי הגבינה - נחשבים למי חלב ולא למימי חלב והם מותרים לכל הדעות ולכל העדות ודין הלקטוז והחלבונים הללו כדין החלב או כדין מי החלב. כל השאלה היא רק לגבי המים הנוותרים אחר הוצאת החלבונים והלקטוז, שהם בדרך כלל מים טהורים ללא כל רכיבי חלב.

כמו"כ היה מקום לדון בכשרות הלקטוז מכיוון שהוא מופק מהמים שנותרו אחרי הוצאת חלבוני מי הגבינה ואז המים באמת במצב שכבר לא ניתן להפיק מהם גבינה. לשיטת הרב לנדאו יש מקום לאוסרם לפוסקים לפי דעת השו"ע. אלא שמלבד שכבר חלקו עליו גדולי פוסקי הספרדים, שלדעתם אין לחוש לדעת הי"א בשו"ע - יש לומר שבשום מקום לא נאמר שברגע שלא ניתן להפיק גבינה המים נחשבים למימי חלב שלדעת הי"א בשו"ע יש מקום לאוסרם.

מה שמסתבר הוא, שכל עוד במים יש רכיבי חלב הם נחשבים למי חלב ורק אחרי שהוציאו מהם את כל רכיבי החלב הם הופכים להיות מים צלולים שלגביהם יש מקום לדון ולשאול אם יש בהם חשש איסור אבר מן החי. ודוק, שהרא"ש שמהווה מקור לאיסור זה, מדבר על מי חלב שהוציאו מהם את "כל האוכל" - דאחר שעשו הגבינה מבשלין החלב (מי הגבינה) והאוכל צף למעלה, ולא נשאר בו אלא מים בעלמא". ומכיוון שהלקטוז הינו מרכיב חשוב ומרכזי ביותר בהרכב החלב וכשליש מהחומר התזונתי בחלב הוא הלקטוז (יותר מאשר שומן וחלבונים) יוצא שכל עוד לא הוציאו את הלקטוז ממי החלב הם עדיין בגדר חלב שהרי מרכיב חשוב ומרכזי בחלב נותר בהם עדיין ורק אחרי הוצאתו יש מקום לדון במעמד המים מבחינה הלכתית.